

7/28268

4

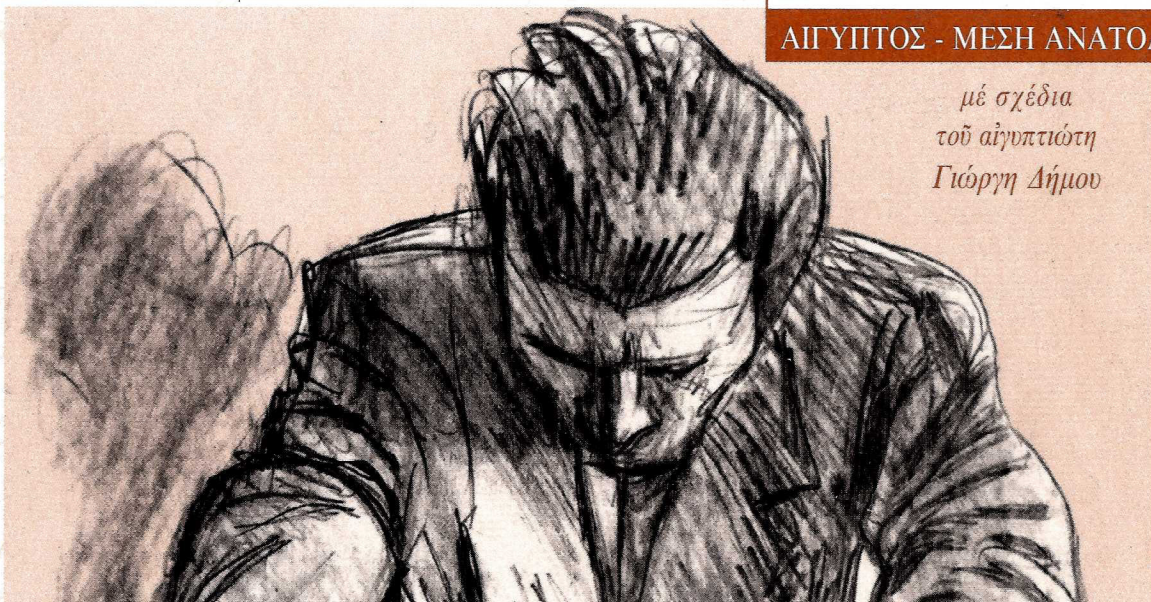
ΑΡΧΕΙΟΤΑΞΙΟ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΩΝ ΑΡΧΕΙΩΝ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΜΑΪΟΣ 2002

Α Φ Ι Ε Ρ Ω Μ Α

ΑΙΓΥΠΤΟΣ - ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ

μέ σχέδια
του αϊγυπτιώτη
Γιώργη Δήμου

ΑΡΧΕΙΑ
ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΘΕΜΕΛΙΟ

Δέκα χρόνια ΑΣΚΙ ~ Έλληνική Κοινότητα Κιλκίς ~ ΕΠΟΝ Μακεδονίας ~ Το περιοδικό *Τετράδιο* ~
Έλλη Παπαδημητρίου: «Μεσανατολίτικα» ~ Μιά έκθεση για τον Ίούλιο του 1943 στη Μέση Ανατολή ~
Η ιστορία ενός στρατιώτη ~ Έλληνική παροικία Αιγύπτου: η έξοδος ~ Οί Έλληνες της Αιγύπτου στην
Αθήνα ~ Έμπειρικού παραλειπόμενα ~ Οί τρείς «φραξιονισμοί» του Άι-Στράτη ~ Το αρχείο Καρτάλη ~
Βέλγιο: Κέντρο Μελέτης τών πολέμων και τών σύγχρονων κοινωνιών ~ Ιστορικό Ίνστιτούτο για την
Αντίσταση στην Τοσκάνη ~ Ένα βιβλίο για την ιστορία ~ Η Χίος της αντίστασης και του έμφυλιου

Τό αρχαιακό ύλικό πού προέρχεται από τίς αντίστασιακές οργανώσεις τής Κατοχικής περιόδου, συνήθως περιορίζεται σέ προπαγανδιστικά κείμενα, έφημερίδες, φυλλάδια, προκηρύξεις και άλλα έντυπα, πού εξέδωσαν και διένειμαν οί οργανώσεις αυτές μέ σκοπό νά προωθήσουν τόν άγώνα τους και νά καταστήσουν γνωστή τή δράση τους. Σπανιότερες είναι οί περιπτώσεις εκείνες πού στο διαθέσιμο ύλικό περιλαμβάνονται και έσωτερικού χαρακτήρα έγγραφα, τά όποια άφορούσαν τά μέλη και τά καθοδηγητικά όργανα τών οργανώσεων και δέν προορίζονταν γιά εύρεια κοινοποίηση.

Τό Άρχείο του Κεντρικού Συμβουλίου τής ΕΠΟΝ πού φυλάσσεται σήμερα στα ΑΣΚΙ είναι μία από τίς πλούσιες πηγές σέ αρχαιακά τεκμήρια αυτού του χαρακτήρα. Μία επίμερους κατηγορία του ύλικού του Άρχείου αυτού άποτελείται από ενημερωτικές έκθέσεις και οργανωτικές καταστάσεις πού συντάσσονταν από τίς κατά τόπους οργανώσεις τής ΕΠΟΝ. Οί έκθέσεις αυτές παρέχουν λεπτομερή στοιχεία γιά τή δράση τών κατά τόπους οργανώσεων τής ΕΠΟΝ, τήν πολιτική, κοινωνική και πολιτιστική τους δραστηριότητα, τίς στρατιωτικές πράξεις στίς όποιες λάμβαναν μέρος, τίς προπαγανδιστικές τους ενέργειες, τή διάρθρωση του ανθρώπινου δυναμικού τους. Ένδιαφέρον παρουσιάζουν οί αναλυτικές άπολογιστικές έκθέσεις πού συνέταζαν τά Συμβούλια Περιοχών τής Ήπειρου, τής Θεσσαλίας, τής Μακεδονίας, τής Πελοποννήσου, μέ τήν ευκαιρία συμπλήρωσης ενός έτους από τήν ίδρυση τής όργάνωσης¹. Παράλληλα, έκτός από τίς πολυσέλιδες αυτές έκθέσεις, στο Άρχείο περιλαμβάνονται και συντομότερες έκθέσεις τών Συμβουλίων Περιοχών, τών Συμβουλίων Νομών ή Έπαρχιών, τών Όργανώσεων Πόλεων ή και μικρότερων τοπικών καθοδηγητικών όργάνων τής ΕΠΟΝ².

Η ύπαρξη τών έκθέσεων αυτών προξενεί έκπληξη, διότι –παρόλο πού πρόκειται γιά κείμενα τά όποια γράφτηκαν σέ καθεστώς παρανομίας, υπό έξαιρετικά δυσμενείς συνθήκες– οί συντάκτες τους έμμένουν στην παράθεση αναλυτικών στοιχείων και στη διεξοδική καταγραφή τών μεταβολών όσων μεγεθών παραθέτουν. Η χρήση πινάκων μέ λεπτομερή αριθμητικά στοιχεία έλκυε, νομίζω, τήν καταγωγή της από δύο διαφορετικούς χώρους, είχε δύο διαφορετικές άφετηρίες. Η μία είναι ή κομμουνιστική

1. Οί έκθέσεις αυτές έχουν δημοσιευτεί από τόν Πέτρο Άνταίο, *Συμβολή στην Ιστορία τής ΕΠΟΝ*, τ. Β', Άθήνα 1979, σ. 421-431, 382-420, 432-461, 348-357 αντίστοιχως. Σήμερα φυλάσσονται στα Άρχεία Σύγχρονης και Κοινωνικής Ιστορίας, στο Άρχείο Κ.Σ. τής ΕΠΟΝ, Α114, Α159, Α222, Α273 αντίστοιχως. Οί αναφορές αυτές στο Άρχείο του Κ.Σ. τής ΕΠΟΝ, όπως και όσες ακολουθούν, είναι σύμφωνα μέ τήν κατάταξη τών Δ. Δημητρόπουλου και Εύδοκίας Όλυμπίτου, *Άρχείο του Κεντρικού Συμβουλίου τής ΕΠΟΝ. Συλλογή Άρχείων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας, Κατάλογοι και Έύρετήρια*, Άθήνα 2000.

2. Άρχείο Κ.Σ. τής ΕΠΟΝ Α34, 35, 38, 39, 40, 43 κλπ.

Τεκμήρια

άπό τήν Ελλάδα του 1944

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΠΟΝ
ΓΙΑ ΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

παράδοση, πού ήθελε τήν καθοδήγηση νά ἀσκειί πλήρη ἔλεγχο καί νά ἔχει ἐπακριβή, ἐξαντλητική γνώση ὅλων τῶν στοιχείων πού σχετίζονταν μέ τή δράση τῆς ὀργάνωσης πού καθοδηγοῦσε³. Ἡ δευτέρη σχετίζεται μέ τήν υἰοθέτηση, κατά τό Μεσοπόλεμο, ποσοτικῶν μεθόδων ἀπό ποικίλους ἐπιστημονικούς κλάδους. Ἡ καταμέτρηση, ἡ ἀριθμητική ἀποτίμηση καί κατόπιν ἡ ἀποτύπωση τῶν δεδομένων σέ σχεδιαγράμματα ὥστε νά ἀναδειχθοῦν τά μεγέθη καί οἱ πιθανές ἀξιομειώσεις συνιστοῦσαν σχετικῶς νεωτερικά στοιχεῖα γιά τόν ἑλληνικό χῶρο καί ἡ χρήση τους προσέδιδε κατά κάποιον τρόπο ἐπιστημονικό κύρος στά κείμενα πού τά ἐμπεριείχαν.

Οἱ πίνακες μέ τά ἀναλυτικά ἀριθμητικά στοιχεῖα καί τά σχεδιαγράμματα πού σώζονται στό Ἀρχεῖο τῆς ΕΠΟΝ ἀποτελοῦν συγκερασμό τῶν δύο αὐτῶν, διαφορετικῆς προέλευσης, παραδόσεων. Κοινοί μέτοχοι καί φορεῖς ἐκτέλεσης ἦταν φοιτητές, κυρίως τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσόβιου Πολυτεχνείου, πού ἦταν ἀρχικά μέλη τῆς ΟΚΝΕ καί κατόπιν στελέχη τῆς ΕΠΟΝ. Οἱ φοιτητές αὐτοί μετεῖχαν καί στά δύο αὐτά πνευματικά περιβάλλοντα, ἀφενός μέσω τῆς στρατευσίης τους στό κομμουνιστικό κίνημα καί ἀφετέρου μέσω τῶν σπουδῶν τους καί γενικότερα τῆς παιδείας τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα εἶναι ὁ Σταῦρος Κασσιμάτης, φοιτητής τότε τοῦ Πολυτεχνείου καί συντάκτης πολυἀριθμῶν σχεδιαγραμμάτων τῆς ΟΚΝΕ, τοῦ ΕΑΜ Νέων καί κατόπιν τῆς ΕΠΟΝ⁴.

Στό σημεῖωμα αὐτό ἐπιλέξαμε νά σταθοῦμε σέ τρεῖς ὀργανωτικές καταστάσεις μέ μορφή πινάκων ἀπό τήν περιοχή τῆς Μακεδονίας, ὡς ἓνα παράδειγμα ἐνδεικτικό τοῦ χαρακτήρα, τῆς ποιότητας καί τῆς πυκνότητας τῶν πληροφοριῶν πού περιέχονται στίς ἐκθέσεις τῶν καθοδηγητικῶν ὀργάνων τῆς ΕΠΟΝ⁵. Κατά τήν δημοσίευση τῶν ἐγγράφων τηρεῖται ὁ τρόπος γραφῆς τῶν χειρογράφων. Σιωπηρά ἔχουν συμπληρωθεῖ ὀρισμένες συντεταγμένες λέξεις, ὅπου κρίθηκε ὅτι δημιουργεῖται πρόβλημα κατανόησης. Ἐπίσης γιά τεχνικούς λόγους ἀντιστράφηκε, στά ἔγγραφα 2 καί 3, ἡ σειρά κάθετων καί ὀριζόντιων στηλῶν.

3. Ἡ συλλογή στατιστικῶν στοιχείων ἀπέτελεσε κοινή πρακτική τῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων, πού καθιερώθηκε ἀπό τήν Κομμουνιστική Διεθνή ἀπό τίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1920· βλ. σχετικά Ἰωάννα Στ. Παπαθανασίου, «Ὅρια καί δυναμική τῆς ἐνταξίης στήν προδικτατορική ΕΔΑ. Ἀπόπειρα καταγραφῆς τῆς ἀριθμητικῆς ἐμβέλειας, τῆς γεωγραφικῆς κατανομῆς καί τῆς κοινωνικῆς σύνθεσης τοῦ ἀριστεροῦ πληθυσμοῦ», *Ἐπιθεώρηση Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν*, τ. 86, 1995, σ. 25, ὅπου καί ἐπεξεργασία τῶν στοιχείων ὀργανωτικῶν καταστάσεων τῆς ΕΔΑ.

4. Βλ. Σταῦρος Κασσιμάτης, *Οἱ παράνομοι. Ἄνθρωποι καί ντοκουμέντα*, Ἀθήνα 1997 σ. 476-477· βλ. ἐπίσης Π. Ἀνταῖος, *Συμβολή στήν ἱστορία τῆς ΕΠΟΝ*, τ. ΑΙ, Ἀθήνα 1977, σ. 254-277, ὅπου καί φωτογραφίες σημαντικῶν μερῶν τῶν σχεδιαγραμμάτων αὐτῶν. Τά σχεδιαγράμματα αὐτά φυλάσσονται σήμερα στό ΑΣΚΙ, στό Ἀρχεῖο τοῦ Κ.Σ. τῆς ΕΠΟΝ Γ18α-26δ κ.ἄ.

5. Ἀναπτύσσουμε ἐδῶ τά ἀρτικόλεξα τῶν κειμένων πού ἀκολουθοῦν: Δ.Μ.Γ. = Δυτικό Μακεδονικό Γραφεῖο· Ε.Α. = Ἐθνική Ἀντίσταση· Ε.Λ.Α.Σ. = Ἑλληνικός Λαϊκός Ἀπελευθερωτικός Στρατός· Μ.Σ. = Μακεδονικό Συμβούλιο· Π.Σ. = Περιφερειακό Συμβούλιο· Π.Π.Σ. = Προεδρεῖο Περιφερειακοῦ Συμβουλίου· Σ.Π.Μ. = Συμβούλιο Περιοχῆς Μακεδονίας· Τ.Μ.Δ. = Τμήμα Μόρφωσης Διαφωτισμοῦ· Τ.Σ. = Τμηματικό Συμβούλιο. Ἐκτός ἀπό τίς ὀργανωτικές καταστάσεις πού δημοσιεύονται ἐδῶ, στό Ἀρχεῖο περιλαμβάνονται ἐπίσης καί ἄλλοι ἀνάλογοι πίνακες ἀπό τήν περιοχή τῆς Μακεδονίας· βλ. Ἀρχεῖο τοῦ ΚΣ τῆς ΕΠΟΝ Α234, 238, 239, 240, 242, 243 κ.ἄ. Γιά τή συγκρότηση τῆς ΕΠΟΝ στή Μακεδονία βλ. Ὀντέτ Βαρόν, *Ἀντιστασιακές ὀργανώσεις νέων 1941-1944*, δακτ. διδ. διατρ., Ἀθήνα 1994, σ. 309-314.

Ε Γ Γ Ρ Α Φ Ο 1 : ΕΠΟΝ Δ.Μ.Γ. του Μ.Σ. 'Οργανωτικός Πίνακας [β' έξάμηνο του 1944]

ΣΕΡΒΙΑ	ΓΡΕΒΕΝΑ	ΚΟΖΑΝΗ	ΒΟΪΟ-ΣΙΑΤΙΣΤΑ	ΚΑΣΤΟΡΙΑ	ΦΛΩΡΙΝΑ	Α'Α
18000	42000	100000	30000	75000	83000	Πληθυσμός
23 χωριά 2 κομποπόλεις	103 χωριά 1 πόλη	99 χωριά 2 πόλεις	77 χωριά 5 κομποπόλ.	111 χωριά 3 κομ. 1 πόλη	103 χωριά 1 κομ. 1 πόλη	Χωριά κάτω από 2000 Κομποπόλεις, πόλεις
1083 1027 1460	3225 2443 4387	2800 1020 1635	1995 1968 3226	2711 2635 3300	2500 1500 1500	Έπονιτες Έπονίτισσες Άετοπούλα
25 όμ. 5 τμ.	122 ομάδες 16 τμήματα	; ;	98 όμ. 11 τμ.	110 όμ. 12 όμ.	125 όμ. 11 τμ.	Όμαδες Τμήματα
Όμαδες ενιαίες παντού	Παντού εκτός από 7 χωριά	-	Παντού εκτός από 6 χωριά	Παντού εκτός από 12 χωριά	60%	Ένιαίες Όμαδες άγوريا-κορίτσια
Βοηθητικών ύπ. του ΕΛΑΣ, Έκπολιτιστικό, ΕΑ, Υγιεινής κ.τ.λ.	Έκπολιτιστικό, ΕΑ, Συνδικάτο εργατών, Άθλητικό, Βοηθητικών ύπ. του ΕΛΑΣ κ.τ.λ.	-	»	»	Έκπολιτιστικό Συνδέσμων, ΕΑ, παιδικού κινήματος κ.τ.λ.	Συνεργεία πού δημιουργήσαμε
1ος και 2ος γραμματέας, 1 διαφοτιστής, 1 οργανω- τής.	1ος και 2ος γραμ., 1 δια- φοτιστής, 10 οργανωτές.	1 γραμματέας τμήματος.	1ος και 2ος γραμματέας, 1 διαφοτιστής, 3 οργανωτές.	1ος και 2ος γραμ. 1 δια- φοτιστής, 1 οργανωτής.	1ος και 2ος γραμματέας, 1 διαφοτιστής.	Καταμερισμός δουλειάς στά Τμήματ. Συμβούλια
1ος και 2ος γραμματέας, 2 οργανωτές και γραμμ. Τ.Μ.Δ.	1ος και 2ος γραμ. 1 δια- φοτιστής, 10 οργανωτές	1ος και 2ος γραμ. 1 δια- φοτιστής, 4 οργανωτές	1ος και 2ος γραμματέας, 4 οργανωτές και γραμματέας Τ.Μ.Δ.	1ος και 2ος γραμ. 1 διαφοτιστής, 5 οργανωτές	1ος και 2ος γραμματέας, 4 οργανωτές και γραμματέας Τ.Μ.Δ.	Καταμερισμός δουλειάς στά Π.Π.Σ.
8 άγوريا 2 κορίτσια	18 άγوريا 4 κορίτσια	15 άγوريا 6 κορίτσια	25 άγوريا 6 κορίτσια	16 άγوريا 9 κορίτσια	25 άγوريا 16 κορίτσια	Στελέχη που δουλεύουν όλοκληρωτικά στον άγω- να
Τ.Μ.Δ. Οικονομική επιτροπή	Τ.Μ.Δ. Οικονομική επιτροπή	Τ.Μ.Δ. -	Τ.Μ.Δ. Οικονομική επιτροπή	Τ.Μ.Δ. Οικονομική επιτροπή	Τ.Μ.Δ. Οικονομική επιτροπή	Βοηθητικά όργανα του Π.Π.Σ.
Στό μόνιμο 270. Στόν έφ. ΕΛΑΣ άγ. 609 κορίτσια 150	Στό μόνιμο 246 Στόν έφ. ΕΛΑΣ άγ. 500, κορ. 170	Στό μόνιμο -	Στό μόνιμο 414 στόν έφ. ΕΛΑΣ άγ. 1000, κορ. 453.	Στό μόνιμο 450, κορίτσια 12. Στόν έφ. ΕΛΑΣ άγ. 1210 κορ. 760.	Στό μόνιμο 300 στόν έφ. ΕΛΑΣ άγ. και κορ. 700	Έπονιτες στόν ΕΛΑΣ και τόν έφ. ΕΛΑΣ
Λεύτερα χωριά 18 Καμμένα 18	Λεύτερα χωριά 90 Καμμένα 48	Μισοελεύθερα 3 Καμμένα 11	Λεύτερα 73, Καμμένα 30.	Λεύτερα 73, Καμμένα 35.	Μισοελεύθερα 5, καμμένα 3	Χωριά, λεύτερα, ή μισοελεύθερα και καμμένα
Κατεχόμενα 4 Όπλισμένα - Άπομονωμένα -	-	Κατεχόμενα 98 Όπλισμένα 37 Άπομονωμένα 15	Κατεχόμενα 5	Κατεχόμενα 33 Όπλισμένα 45 Άπομονωμένα 12	Κατεχόμενα 87 Όπλισμένα 4 Άπομονωμένα 12	Χωριά κατεχόμενα, Όπλισμένα και Άπομονωμένα
«Χαραυγή» όργανο του Π.Σ.	«Πρωτοπόρα Νεΐτα» όργανο του Π.Σ.	-	«Λευτεριά» όργανο του Π.Σ.	«Οδηγητής» όργανο του Π.Σ.	«Νέα Ζωή» όργανο του Π.Σ.	Έφημερίδες που βιάζον- τά περιφερειακά Συμβού- λια.
Κάθε βδομάδα	Κάθε 15	-	Κάθε 20	Κάθε 15	Κάθε 20	Συνεδριάσεις της Όμάδας
ΕΛΛΗΝΕΣ	ΕΛΛΗΝΕΣ	ΣΛΑΒΟΙ 15% ΕΛΛΗΝΕΣ 85%	ΕΛΛΗΝΕΣ	ΣΛΑΒΟΙ 65% ΕΛΛΗΝΕΣ 35%	ΣΛΑΒΟΙ 75% ΕΛΛΗΝΕΣ 25%	Έθνικότητας
100%	300%	Μεγάλη διαροή	100%	100%	600%	Όργανωτική αύξηση στό 1ο ήμηνο του 1944

Ε Γ Γ Ρ Α Φ Ο 2 : 'Οχτώβρης 1944 - 'Οργανωτική Κατάσταση Περιοχής 'Ανατολ. Μακεδονίας - Θράκης

Περιφερειακό Συμβούλιο	1) Κομοτηνής	2) Καβάλλας	3) Δράμας	4) Α' Έβρου	5) Β' Έβρου	6) Ξάνθης	7) Σερρών	8) Παγγαίου	Σύνολο
Τμηματικά Συμβούλια	18	10	11	14	13	6	16	9	97
Μέλη Τ.Σ.	113	74	28	118	91	:	115		539
Άγόρια	2116	2337	914	5765	3034	738	4756	2099	21759
Κορίτσια	2021	2602	623	5096	2955	796	4556	2655	21310
Σύνολο	4137	4946	1537	10851	5989	1534	9312	4754	43069
Αετόπουλα	4573	3843	74	7091	4122	1869	3263	2037	27872
Όμάδες	203	123	69	91	76	19			
Στρατολογ. στό μήνα		1000		:	3500	1534			
Διαρροή στό μήνα		50		:	150	-			
Πόσοι % συνεδρίασαν		80%			80%				
Πόσοι πλήρωςαν συνδρομές		:			80%				
Μαζικές κινητοποιήσεις	38	14	6	34	:	1			93
Πόσοι πήραν μέρος	18050	10300	3000	19100	:				48250
Πόσες πέτυχαν		14		34					48
Έκπολιτιστικοί σύλλογοι	7	-		5	2	1	1		16
Μέλη Συλλόγων	1.680	-		1.056			9300		12036
Επονίτες στους συλλόγους									
Σύνολο χωριών		63	:	32	64		110	54	
Όργανωμένα χωριά	55	56	55	82	64	12	105	54	483
Επαγγελμ. Στελέχη	25	19	7	20	15	8	18	11	123
Άγόρια		18		19	13				
Κορίτσια		1		1	2				
Έφεδρικός Ε.Λ.Α.Σ.	26	200	*	:					
Πόσοι δουλεύουν σε βοηθητικές υπηρεσίες του Ε.Λ.Α.Σ.		50							
Πόσα σχολεία υπάρχουν									
Πόσα λειτουργούν		23		όλα					
Πόσα παιδιά φοιτούν		1020		:					
Παιδικοί σταθμοί									
Πόσα παιδιά βρίσκονται									
Πόσα παιδιά είναι διοργανωμένα									
Έκδόσεις Έφημερίδας	1	2	3	1		3	2		12
Τεύχη Έφημερίδων		8000	9000	1500					18500
Προκηρύξεις		2			2				4
Σύνολο προκηρύξεων		3000			2000				5000
Διαφοτιστές		6	4	3	3	1	2		19
Πόσες όμιλεις									
Πόσοι πήραν μέρος		7300							
Ψυχαγωγικές συγκεντρώσεις				36		1			
Πόσοι πήραν μέρος				31800		1050			32850
Αντάρτες στον Ε.Λ.Α.Σ.				:		53	249		:

Ε Γ Γ Ρ Α Φ Ο 3 : ΕΠΟΝ Συμβούλιο Περιοχής Μακεδονίας. Μηνιαίτικη οργανωτική κατάσταση, στις 15 του Δεκέμβρη 1944

	ΕΠ. ΣΥΜΒ.	Χαλκιδικής	Λαγκαδά	Κιλίκις	Έπ. Θεσνί- κης	Κατερίνης	Βέρροιας	Έδεσσας	Κοζάνης	Φλώρινας	Καϊλάρια	Γρεβενά	Βόιο-Σιάτιστα	Καστοριά	
	ΤΜΗΜ ΚΑ ΣΥΜΒΟΥΛ.	8	10	10	7	9	13	15	9	12	3	11	9	14	130
	ΟΜΑΔΕΣ	98	76	175	82	72	121	148	92	133	39	109	89	129	1363
ΧΩΡΙΑ	ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΙΩΝ	98	74	163	70	74	79	125	90	97	35	102	82	114	1203
	Χωριά με Όργ. Νέων	98	74	163	70	74	79	125	85	97	35	102	82	94	1178
	Χωρ. με Όργ. Κοριτσ.	96	74	163	70	74	79	125	85	97	35	102	82	94	1176
ΝΕΟΙ	Νέοι 15-24 χρ.				5209		4531			9300	2786	1924	2360	3993	
	Όργανοι	3225	3500	6000	4675	6532	4419	7500	4050	5064	1754	1671	2162	3532	51084
	Τόν προηγούμ. Μήνα				4330						1233				
	Ποσοστό Αύξησης														
ΝΕΕΣ	Νέες 15-24 χρ.				5068		5383		9000		2482	2151	2772	4206	
	Όργανοι	4560	3200	7000	4795	4714	4986	7700	2960	4062	1768	1537	2454	3674	53410
	Τόν προηγούμ. Μήνα				4010						1247				
	Ποσοστό Αύξησης														
ΝΕΟΙ καί ΝΕΕΣ	Νέοι και Νέες				10277		10030		18500		5268		5132	8199	
	Όργανοι	7685	6700	13000	9470	11246	9105	15200	7010	9126	3522	3208	4616	7206	107494
	Τόν προηγούμ. Μήνα				8230		8778				2480	3163			90960
	Ποσοστό αύξησης														
ΠΑΙΔΙΑ	Είκοσι 7-14 χρ.				8670		8785		14500		5737		4871	8000	
	Αετόπουλα	2270	3400	8100	6400	8100	8771	8900	5500	5181	2638		4323	7500	71083
	Τόν προηγούμ. Μήνα				4245		7691				993				
	Ποσοστό αύξησης														
Ε.Λ.Α.Σ.	Ανταρτομάδες ΕΛΑΣ-ΕΠΟΝ														
	Στόν Μόνιμο Ε.Λ.Α.Σ.	570	600	2600-2700	350	2500	395	1300	648	561	433	66	499	648	11.160
	Έφεδρικό Πολιτοφ.	125	1300		2400	2235	1294	600		1269	729	501	1218	1231	
	Σύνολο στόν Ε.Λ.Α.Σ.	695	1900				1583			1830			1779		
	Ποσοστό Συμτοχής														
	Ποσοστό Αύξησης. Προηγ. Μήνα														
ΣΤΕΛΕΧΗ ΕΠ. ΣΥΜΒ.	Νέοι	7	14	7	7	6	7	5	6			14		20	
	Νέες	4	8	4	2	1	2	2	1			1	1	4	
	Σύνολο	7	22	11	9	7	9	7	7	15	6	15	1	24	
	Αναλογία κοριτσιών														
ΣΤΕΛΕΧΗ ΓΜ. ΣΥΜΒ.	Νέοι	22	26	36	14	34	52	33	17	37	9	30	3	28	341
	Νέες	6	7	27	2	12	31	14	12	11	3	11	-	6	142
	Σύνολο	28	33	63	16	46	83	47	29	48	12	41	3	34	483
	Αναλογ. Κοριτσιών														

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ 1) Ή Θεσσαλονίκη δέν έδωκε στοιχεία. Ύπολογίζεται γύρω άπ' τίς 15.000. 2) Τά στοιχεία αυτά δέν είναι άπόλυτα έξακριβωμένα. Σήμερα έχουν ξεπεραστεί.

Γιά τό Σ.Π.Μ.
Ό β' χρ. Άγγελος Διαμαντόπουλος

Οί παραπάνω οργανωτικές καταστάσεις, παρότι αποτελούνται αποκλειστικά σχεδόν από αριθμητικά στοιχεία είναι, νομίζω, πρόσφορες σε πολλαπλές αναγνώσεις και παρέχουν ερεθίσματα για σκέψεις, όχι μόνο σχετικά με την ΕΠΟΝ, την οργανωτική της διάρθρωση και ανάπτυξη, τους δεσμούς της με την κοινωνία και τις απόψεις που κυριαρχούσαν στο στελεχικό δυναμικό της. Ακολουθώς θα σταθούμε ένδεικτικά σε όρισμένα σύντομα σχόλια, που προκύπτουν από μία πρώτη ανάγνωση των εκθέσεων, τα όποια όμως σημειώνουμε ότι απαιτούν περαιτέρω έλεγχο και τεκμηρίωση, με βάση τόσο το υλικό που υπάρχει στο Άρχειο του Κ.Σ. της ΕΠΟΝ όσο και σε άλλες πηγές.

Βασική μέριμνα των συντακτών και των τριών εγγράφων είναι η λεπτομερής καταγραφή του ανθρώπινου δυναμικού και της επιρροής της ΕΠΟΝ σε περιοχές της Μακεδονίας, βάσει των πληροφοριών προφανώς που παρείχαν οι κατά τόπους οργανώσεις. Τα αριθμητικά αυτά στοιχεία όρισμένες φορές μάλιστα παρατίθενται σε συνάρτηση με εκτιμήσεις που αφορούν τον γενικό πληθυσμό και τον αριθμό των χωριών των περιοχών αυτών, ώστε να είναι πιο εύκρινης ο δυναμισμός της οργάνωσης. Οι εκτιμήσεις της ΕΠΟΝ για τον αριθμό των κατοίκων δέν προέρχονται από καταμέτρηση⁶. Οι πληροφορίες όμως για τον πληθυσμό μπορούν να άντληθούν από τις επίσημες απογραφές ώστε να σχηματίσουμε μία πιο ακριβή

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Έπαρχίες	Άπογραφή 1928		Άπογραφή 1940		Έκτιμηση της ΕΠΟΝ Δεκεμβρίου 1944				
	X+Π	Κ	X+Π	Κ	X	Σύνολο νέων 15-24 ετών	Μέλη ΕΠΟΝ	Σύνολο παιδιών 7-14 ετών	Άετόπουλα
Κιλίκης	166	47.698	167	76.751	163	;	13.000	;	8.100
Ήμαθίας (Βέροιας)	87	54.139	90	72.561	79	10.030	9.405	8.785	8.771
Λαγκαδά	109	47.698	78	54.102	74	;	6.700	;	3.400
Κατερίνης	64	49.666	74	75.338	74	;	11.246	;	8.100
Ήδεσσας	47	32.586	48	40.301	125	;	15.200	;	8.900
Χαλκιδικής	114	46.176	91	57.051	98	;	7.685	;	2.270
Βόιου (Σιάτιστας)	86	34.652	85	38.724	82	5.132	4.616	4.871	4.323
Γρεβενών	123	42.397	122	51.868	102	;	3.208	;	
Ήορδαίας (Πτολεμαΐδας)	40	36.853	35	42.456	35	;	5.268	;	5.737
Κοζάνης	102	52.621	100	64.428	90	18.500	7.010	14.500	5.500
Καστοριάς	110	55.230	116	68.237	114	8.199	7.206	8.000	7.500
Φλώρινας	103	70.492	105	87.931	97	;	9.126	;	5.181

Κ = κάτοικοι, X+Π = χωριά και πόλεις, X = χωριά

6. Βλ. για παράδειγμα τις εκτιμήσεις για τον γενικό πληθυσμό περιοχών της Δυτικής Μακεδονίας που περιλαμβάνονται στο έγγραφο 1.

εικόνα για την εξάπλωση της οργάνωσης. Ἐς σταθούμε σέ ἕνα παράδειγμα. Στόν προηγούμενο πίνακα συγκεντρώνονται πληροφορίες ἀπό δύο πηγές: α) στοιχεία γιά τόν πληθυσμό πού ἀντλήθηκαν ἀπό τίς ἐπίσημες ἀπογραφές τοῦ 1928 καί 1940, καί β) πληροφορίες γιά τόν ἀριθμό τῶν νέων καί κυρίως τόν ἀριθμό τῶν μελῶν τῆς ΕΠΟΝ καί τῶν Ἀετόπουλων, οἱ ὁποῖες προέρχονται ἀπό μιά ὀργανωτική κατάσταση τῆς ΕΠΟΝ πού συντάχθηκε τό Δεκέμβριο τοῦ 1944 (ἔγγραφο 3)⁷. Ἐπισημαίνεται ὅτι στίς ὀργανωτικές καταστάσεις τῆς ΕΠΟΝ δέν διασαφηνίζεται ἐάν οἱ περιοχές πού μνημονεύονται ταυτίζονται μέ τά διοικητικά ὄρια τῶν ἐπαρχιῶν, πιθανότατα ὁμως χονδρικά ἀντιστοιχοῦν σέ αὐτά.

Ὅπως φαίνεται ἀπό τά ἀριθμητικά δεδομένα τῶν ἀπογραφῶν, παρατηρεῖται μία ἐνίσχυση τοῦ πληθυσμοῦ τῆς περιοχῆς τῆς Μακεδονίας –ἀλλά καί ὁλόκληρης τῆς ἑλληνικῆς ἐπαρχίας– στίς παραμονές τῆς Ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου. Ἡ ὑπαιθρος λοιπόν στά 1940 βρισκόταν σέ μιά καλή στιγμή τῆς, ἀφοῦ συγκέντρωνε πληθυσμό ἰκανό σέ ἀριθμό καί νεανικῆς ἡλικίας. Ἡ πυκνή αὐτή γιά τά δεδομένα τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου κατοίκηση τῶν χωριῶν τῆς ὑπαίθρου ἐνισχύθηκε περαιτέρω ἀπό τίς συνθήκες πού δημιούργησε ἡ Κατοχή στίς πόλεις, οἱ ὁποῖες ὄθησαν σημαντικό τμήμα τοῦ πληθυσμοῦ τους σέ ἐπιστροφή καί πρόσκαιρη ἐπανεγκατάσταση στόν τόπο καταγωγῆς του. Ὁ δυναμισμός αὐτός τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ὑπαίθρου ἀποτελέσει ἴσως ἕναν ἀπό τούς καθοριστικούς παράγοντες πού εὐνόησαν τή δημιουργία καί ἐπέτρεψαν τή γιγάντωση τῆς Ἀντίστασης⁸.

Ὅσον ἀφορᾷ ἐιδικότερα τά χωριά, ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ποσοτική ἀποτίμησή τους, ἡ ΕΠΟΝ φαίνεται ὅτι δίνει ἰδιαίτερη σημασία σέ αὐτά ὡς κύτταρο τῆς ἀνάπτυξής της⁹. Τό χωριό ἀποτελεῖ τήν κεντρική μονάδα ἀναφοράς, τή ραχοκοκαλιά τῆς διάρθρωσης τῆς ΕΠΟΝ καί τόν πυρήνα τῆς δράσης τῆς. Τό ἴδιο κατ' ἀναλογία ἴσχυε καί γιά τό ΕΑΜ. Στίς ἀναφορές λοιπόν ἀλλά καί στό σκεπτικό τῶν ὀργανώσεων τῆς ἀντίστασης τό χωριό ἐκλαμβάνεται ὡς ἐνιαῖο σύνολο ἀνθρώπων καί λειτουργιῶν. Ἡ κατηγοριοποίηση τῶν χωριῶν σέ «λεύτερα» ἢ «μισολεύτερα», «καμμένα», «κατεχόμενα», «ὀπλισμένα» (ἀπό τίς κατοχικές

7. Γιά τά στοιχεία τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1928 βλ. *Πίναξ τοῦ πραγματικοῦ πληθυσμοῦ τοῦ ἀπογραφέντος τήν 15-16 Μαΐου 1928 κατά νομούς, ἐπαρχίας δήμους κοινότητας πόλεις καί χωριά*, Ἀθήνα χ.χ., σ. ιδ', ιστ' καί ιη', καί γιά τά ἀντίστοιχα τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1940 βλ. *Πληθυσμός τῆς Ἑλλάδος κατά τήν ἀπογραφήν τῆς 16 Ὀκτωβρίου 1940*, Ἀθήνα 1950, σ. ιε'-ιστ', κ'-κα'. Οἱ ἐκτιμήσεις τῆς ΕΠΟΝ προέρχονται ἀπό τό ἔγγραφο 3 πού δημοσιεύεται ἐδῶ. Στό ἔγγραφο 2, τό Συμβούλιο Περιοχῆς Μακεδονίας τῆς ΕΠΟΝ ἐπιχειρεῖ μιά ἐκτίμηση τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, ἡ ὁποία ὑποτιμᾷ τόν ἀριθμό τῶν κατοίκων σέ σχέση μέ τά στοιχεία τῶν ἀπογραφῶν. Νά σημειώσουμε πάντως ὅτι τά στοιχεία τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1940, λόγω τῶν πολεμικῶν γεγονότων πού μεσολάβησαν, δημοσιεύτηκαν τό 1950, καί ἐπομένως δέν ἦταν σέ γνώση τῆς ΕΠΟΝ. Μικρές διαφορές σημειώνονται καί στόν ἀριθμό τῶν χωριῶν πού προσμετᾶ ἡ ΕΠΟΝ σέ κάθε ἐπαρχία, σέ σύγκριση μέ τά στοιχεία τῶν ἐπίσημων ἀπογραφῶν, ἀλλά καί μεταξύ τῶν ἀριθμῶν πού ἀναγράφονται στά ἔγγραφα 2 καί 3.

8. Ἡ ἐπίσημανση τῆς σχέσης ἀνάμεσα στό πληθυσμό τῆς ἑλληνικῆς ἐπαρχίας στά χρόνια τῆς Κατοχῆς καί στήν ἀνάπτυξη τοῦ ἀντιστασιακοῦ κινήματος ὀφείλεται στόν Βασίλη Παναγιωτόπουλο, σέ συζήτησή μας σχετική μέ τό θέμα. Ὁ ἴδιος ἔχει ἀναφερθεῖ στό ζήτημα αὐτό σέ διάλεξη πού ἔδωσε στίς 28 Ὀκτωβρίου 2000 στό Πανεπιστήμιο Πατρῶν μέ τίτλο «Ἡ μάχη τῆς Πίνδου: ὄψεις λαϊκῆς ἀντίστασης στίς πρώτες ἡμέρες τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου (1940)».

9. Γιά τό ρόλο τῆς ὑπαίθρου, καί ἰδιαίτερα τῆς ὄρεινῆς ὑπαίθρου, στήν ἀνάπτυξη τοῦ ἐνοπλοῦ ἀντιστασιακοῦ κινήματος βλ. τίς παρατηρήσεις τοῦ Γ. Μαργαρίτη, *Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμφυλίου πολέμου 1946-1949*, τ. 1, Ἀθήνα 2001, σ. 57-58.

Η ΠΥΛΗ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΑΣ ΜΠΑ ΚΑΡΤΙΑ ΚΑΝ

*Υστερα από τριχρονους σκληρους
αγωνες αναπνεουμε λευτερο αερα. Η
εξουσια περνά στα χερια του αγωνιστή
λαου. Ησεί και ημεσ στα χερια μας
βοισκειτε η τυχη της Πατριδας. Από μας
εξαρτατε το μέλλον του λαου.

1945 5/11

Ε.Π.Ο.Ν. Λαγκαδά

δυνάμεις) και «άπομονωμένα» (από τις δυνάμεις του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ)¹⁰ είναι άποκαλυπτική του τρόπου που αντιμετώπιζαν την κατάσταση οι αντίστασιακές οργανώσεις. Η άπελευθέρωση λοιπόν ενός χωριού, ή προσχώρησή του στην πλευρά του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ ή αντίθετα ή στοιχισή του με τις αντίπαλες δυνάμεις αντιμετωπιζόταν ως πράξη που άφορούσε το σύνολο των κατοίκων του. Με αυτό τον τρόπο οι τομές στη διάταξη των αντιμαχόμενων δυνάμεων σχηματίζονταν ανάμεσα στα χωριά που έλεγχε ή καθεμιά από αυτές. Το στοιχείο αυτό αντίστοιχεί στην κοινωνική συγκρότηση της εποχής, είναι χαρακτηριστικό του τρόπου που διεξήχθη ο άγώνας της Άντιστασης, είχε

όμως επίσης, νομίζω, σοβαρές επιπτώσεις σε όσα συνέβησαν κατά τη διάρκεια του μέχρι την άπελευθέρωση, αλλά και σε όσα άκολούθησαν κατόπιν στα χρόνια του Έμφύλιου πολέμου. Για παράδειγμα, ο μέγας άριθμός των «άπομονωμένων» λίγο πριν από την άπελευθέρωση χωριών από τις δυνάμεις του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ άποτελεί ήδη μία πρώτη άποτύπωση των διαχωριστικών τομών που είχαν χαραχθεί στην ελληνική έπαρχία.

Ένα άλλο, άκανθώδες, ζήτημα που τίγεται στις έκθέσεις της ΕΠΟΝ για τη Μακεδονία άφορā την έθνολογική σύσταση του πληθυσμού. Στο έγγραφο 1 σημειώνεται ότι οι περιοχές Σερβίων, Γρεβενών και Σιάτιστας κατοικούνται άποκλειστικά από Έλληνες, ή περιοχή της Κοζάνης από μικτό πληθυσμό Έλλήνων και Σλάβων σε άναλογία 85% προς 15%, ενώ αντίθετα στις περιοχές Καστοριάς και Φλώρινας ο σλαβικός πληθυσμός ύπολογίζεται ότι είναι πλειονότητα, με ποσοστά 65% και 75% αντίστοιχως. Παρότι ή εξακριβωση της τότε σύνθεσης του πληθυσμού της Μακεδονίας παραμένει δυσχερής, καθώς άποτελεσε μήλο της έριδας μεταξύ των όμορων βαλκανικών κρατών, οι εκτιμήσεις αυτές της ΕΠΟΝ κατά πάσα πιθανότητα δέν άπέχουν πολύ από την πραγματικότητα που είχε διαμορφωθεί στα χρόνια της Κατοχής, ενώ παράλληλα είναι ένδεικτικές του τρόπου με τον όποιο αντιμετώπιζε τότε ή άριστερά τό θέμα της σλαβόφωνης μειονότητας¹¹.

Η άλματώδης άνάπτυξη και ή μαζική ένταξη των νέων –άλλά σε μικρότερο βαθμό και των παιδιών μέσα από τά Άετόπουλα– στις γραμμές της ΕΠΟΝ είναι επίσης ένα καίριο θέμα που άναδεικνύεται από τις οργανωτικές αυτές καταστάσεις. Βέβαια, τό στοιχείο της μαζικότητας της ΕΠΟΝ άποτελεί σταθερή και

10. Σε όρισμένες οργανωτικές καταστάσεις της ΕΠΟΝ αίτιολογείται ο λόγος άπομόνωσης κάποιων χωριών. Για παράδειγμα σε έκθεση του Έπαρχιακού Συμβούλιο Γιαννιτσών, με ήμερομηνία 7 Όκτωβριου 1944, σημειώνεται για τό χωριό Άδένδρο της περιοχής: «Έχει άπομονωθεί λόγω έσωτερικής αντίδρασης και τρομοκρατίας» (ΑΣΚΙ, Άρχείο Κ.Σ. ΕΠΟΝ Α235).

11. Οι μαρτυρίες άπό έπίσημες άπογραφές και ύπηρεσιακές εκτιμήσεις για τον σλαβόφωνο πληθυσμό των έπαρχιών Φλώρινας και Καστοριάς παρουσιάζουν σημαντικές άποκλίσεις σε όλο τό Μεσοπόλεμο και μέχρι τά μέσα της δεκαετίας του 1940, καθώς οι πρώτες έχουν την τάση να ύποτιμούν τον σλαβόφωνο πληθυσμό περιορίζοντάς τον στο 25 με 30%, τη στιγμή που οι εκτιμήσεις των ύπηρεσιακών παραγόντων τον άνεβάζουν στο 50 με 60% του συνολικού πληθυσμού. Βλ. συγκεντρωμένα τά σχετικά στοιχεία στην πρόσφατη μελέτη του Τ. Κωστόπουλου, *Η άπαγορευμένη γλώσσα. Κρατική καταστολή των Σλαβικών διαλέκτων στην Έλληνική Μακεδονία*, Άθήνα 2000, σ. 30-32.

κοινή επισημάνση ὄσων ἀγωνιστῶν τῆς Ἀντίστασης ἔχουν ἀναφερθεῖ σέ μεταγενέστερα κείμενά τους στή δράση τῆς ὀργάνωσης. Τά συγκεκριμένα νούμερα ὁμως πού ἀναγράφονται στά ἐσωτερικά τῆς ἔγγραφα ἀποτυπώνουν ἀπτά τά μεγέθη, τά ὁποῖα εἶναι ἐντυπωσιακά, καθώς μάλιστα δέν ἀφοροῦν μόνο τόν ἀριθμό τῶν μελῶν ἀλλά καί τή διάχυση τῶν ομάδων τῆς ΕΠΟΝ, ἀκόμα καί στούς μικρότερους οἰκισμούς τῆς ἑλληνικῆς ἐπαρχίας. Ἦδη τόν Φεβρουάριο τοῦ 1944, σύμφωνα μέ τήν ἔκθεση τοῦ Συμβουλίου Περιοχῆς Μακεδονίας Θράκης, ἡ ὁποία δίδει στοιχεῖα γιά μεγάλο τμήμα τῆς Μακεδονίας, ἡ ΕΠΟΝ εἶχε συστήσει ὁμάδες τῆς σέ ποσοστό πού κυμαίνεται μεταξύ 96-100% τοῦ συνόλου τῶν χωριῶν¹². Τόν Δεκέμβριο τοῦ ἴδιου χρόνου ἡ ΕΠΟΝ φέρεται νά ἔχει ἰδρύσει ὁμάδες τῆς στό σύνολο τῶν χωριῶν τῆς Δυτικῆς καί Κεντρικῆς Μακεδονίας¹³. Ἐλαφρά ὑπολείπονται μόνο οἱ περιοχές Κοζάνης καί Καστοριάς, ὅπου καί ἐδῶ ὁμως ὑπάρχουν ὁμάδες τῆς ΕΠΟΝ σέ 85 ἀπό τά 90 χωριά τῆς πρώτης καί σέ 94 ἀπό τά 114 χωριά τῆς δεύτερης (ἔγγραφο 3)¹⁴.

Σημειώνεται παρόλα αὐτά ὅτι ἡ πλημμυρίδα νέων κατά τόπους ομάδων καί νέων μελῶν τῆς ΕΠΟΝ καλύπτει μία περίοδο λίγων μηνῶν. Οὐσιαστικά περιορίζεται στό 1944 καί κλείνει τόν κύκλο τῆς τούς πρώτους μήνες τῆς Ἀπελευθέρωσης, καθώς μετά ἀπό αὐτήν ἀρχίζει ἡ ἀντίστροφη πορεία, ἐκεῖνη τῆς συρρίκνωσης τῆς ὀργάνωσης. Ὁ χρόνος λοιπόν παραμονῆς στίς τάξεις τῆς ΕΠΟΝ γιά τήν πλειονότητα ὄσων προσχώρησαν σέ αὐτήν ἀθροίζεται σέ λίγους μήνες, μήνες «πύρινους» βέβαια καί καθοριστικούς λόγω τῶν ιδιαίτερων συνθηκῶν πού βίωσαν οἱ ἄνθρωποι, ἀλλά πάντως λίγους. Μία ἀπό τίς ἀναγραφές τοῦ ἔγγραφου 3 εἶναι ἐνδεικτική: στίς περιοχές Κεντρικῆς καί Δυτικῆς Μακεδονίας, ἀπό τά 107.494 μέλη πού εἶχε ἡ ΕΠΟΝ τό Δεκέμβριο τοῦ 1944, τά 16.534 ὀργανώθηκαν στή διάρκεια μόλις τοῦ προηγούμενου μήνα. Ἀνάλογο εἶναι τό ἐπίπεδο αὔξησης τῶν μελῶν τῆς ΕΠΟΝ στήν Ἀνατολική Μακεδονία καί στή Θράκη, βάσει τῶν νέων στρατολογήσεων πού ἔγιναν τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1944 (ἔγγραφο 2).

12. Βλ. τό σχετικό ἔγγραφο ΑΣΚΙ, Ἀρχεῖο Κ.Σ. ΕΠΟΝ, Α233. Τό περιχόμενο τοῦ πίνακα ἔχει δημοσιευτεῖ ἀπό τόν Π. Ἀνταῖο, ὁ.π., τ. Β', σ. 454-456.

13. Ἐξίσου σημαντική εἶναι καί ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ΕΑΜ στήν Κεντρική καί Δυτική Μακεδονία. Σύμφωνα μέ ὀρισμένες ἐκτιμήσεις, ὁ πληθυσμός τῆς περιοχῆς μετεῖχε ὀργανωμένα στό ΕΑΜ σέ ποσοστό 36,4%, τό ὁποῖο ἀποτελοῦσε τήν καλύτερη μετά τή Θεσσαλία ἐπίδοση τοῦ ΕΑΜ· βλ. σχετικά Χρ. Βερναρδάκης, Γ. Μανρῆς, *Κόμματα καί κοινωνικές συμμαχίες στήν προδικτατορική Ἑλλάδα*, Ἀθήνα 1991, σ. 46. Ἰδιαιτερότητα παρουσιάζει καί ἡ πολιτική συμπεριφορά τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς, ἡ ὁποία στίς ἐκλογές τοῦ 1936 χαρακτηρίζεται ἀπό τήν ἰσχυρή παρουσία τῶν ἀντιβενιζελικῶν δυνάμεων ἀλλά καί τήν ἐπιρροή τῆς κομμουνιστικῆς ἀριστεράς, ἡ δύναμη τῆς ὁποίας ὁμως ἔχει ἐξανημιστεῖ μετά τό τέλος τοῦ Ἐμφυλίου, στίς ἐκλογές τοῦ 1950· βλ. σχετικά Ἡλίας Νικολακόπουλος, *Κόμματα καί βουλευτικές ἐκλογές στήν Ἑλλάδα 1946-1964. Ἡ ἐκλογική γεωγραφία τῶν πολιτικῶν δυνάμεων*, Ἀθήνα 1985, σ. 109-110, 365-369, 413-417.

14. Οἱ δυσχέρειες ἐξάπλωσης τῆς ΕΠΟΝ στήν περιοχή σχετίζονται μέ τή στάση τοῦ τουρκόφωνου ποντιακῆς καταγωγῆς πληθυσμοῦ πού σέ μεγάλο βαθμό προσχώρησε στό ἀντιστασιακό στρατόπεδο (γιά τίς συγκρούσεις πού διεξήχθησαν στήν περιοχή βλ. Χ. Φλάισερ, *Στέμμα καί Σβάστικα. Ἡ Ἑλλάδα τῆς Κατοχῆς καί τῆς Ἀντίστασης 1941-1944*, τ. 2, Ἀθήνα [1995], σ. 112-149· Γ. Μαργαρίτης, «Ἐμφύλιες διαμάχες στήν Κατοχή (1941-1944). Ἀναλογίες καί διαφορές», Πρακτικά Συνεδρίου: *Ἑλλάδα 1936-1944 Δικτατορία - Κατοχή - Ἀντίσταση*, ἐπιμέλεια: Χ. Φλάισερ, Ν. Σβορώνος, Ἀθήνα 1990, σ. 507-509 καί ἐπίσης τήν προσέγγιση τοῦ Ν. Μαραντζῖδη στήν πρόσφατη μελέτη τοῦ «Γιασάιν Μιλλέτ, Ζήτω τό Ἔθνος». Προσφυγιά, Κατοχή καί Ἐμφύλιος: ἔθνοτική ταυτότητα καί πολιτική συμπεριφορά στούς τουρκόφωνους ἑλληνορθόδοξους τοῦ δυτικοῦ Πόντου, Ἡράκλειο 2001, κυρίως σ. 109-194).

Νά σημειωθεί όμως εδώ ότι η συμμετοχή στην ΕΠΟΝ, στις περιοχές που είχαν απελευθερωθεί από τον ΕΛΑΣ, έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά από αυτά που είχε η ένταξη στην οργάνωση στις κατεχόμενες περιοχές, ιδιαίτερα μάλιστα κατά το 1943 ή τους πρώτους μήνες του 1944. Στη δεύτερη περίπτωση, η στράτευση στην ΕΠΟΝ ήταν μια έθελοντική απόφαση, μία πράξη ζωής και θανάτου για τον αγωνιστή που επέλεγε αυτό το δρόμο. Αντίθετα η συμμετοχή στην ΕΠΟΝ στις απελευθερωμένες περιοχές, αν δεν είχε λάβει υποχρεωτικό χαρακτήρα, όπως οποιεσδήποτε όμως συνιστούσε προσχώρηση σε μία οργάνωση που έπαινε να πάρει χαρακτήρα επίσημου θεσμού, μία διαδικασία βέβαια που διάρκεσε ένα σύντομο χρονικό διάστημα και παρέμεινε ανολοκλήρωτη. Η μαζική έγγραφη παιδιών στα Άετόπουλα είναι εύλωτη: σύμφωνα με τον Πίνακα 1, τον Δεκέμβριο του 1944, υπολογίζεται ότι μετέχουν στα Άετόπουλα το 99,8% των παιδιών της Ήμαθιας, το 93,8% της Καστοριάς, το 88,7% της Σιάτιστας.

Ας επανέλθουμε όμως στο ζήτημα της διάρκειας της χρονικής περιόδου, κατά την οποία η πληθώρα των αγωνιστών παρέμεινε ένταγμένη στην ΕΠΟΝ. Ήταν λοιπόν άραγε αρκετό το μικρό αυτό διάστημα των λίγων μηνών, το οποίο μάλιστα σηματοδεύτηκε από τις ειδικές κατά τόπους συνθήκες και την παρορμητική διάθεση που δημιουργούσαν όσα διαδραματίστηκαν στη δεδομένη χρονική συγκυρία, να μεταβάλει ισχυρά έδραιωμένες στον αγροτικό πληθυσμό αντιλήψεις και νοοτροπίες και να επιτρέψει την αφομοίωση του κοινωνικοπολιτικού προγράμματος που ευαγγελιζόταν η ΕΠΟΝ; Η απάντηση δεν είναι άτονόητη. Το μεταγενέστερο φυλλορρόημα της ΕΠΟΝ, που εξακολούθησε να δρᾷ και μετά την Άπελευθέρωση, τοποθετώντας σε νέο πλαίσιο τη δράση της, παρότι οφείλεται σε μεγάλο βαθμό και στις διώξεις που υπέστησαν τα μέλη της, αποτελεί ίσως μία ένδειξη.

Με το ανθρώπινο δυναμικό της ΕΠΟΝ σχετίζεται και μία άλλη παράμετρος που σκιαγραφείται στις οργανωτικές της καταστάσεις. Αφορᾷ τόν στελεχικό ιστό της οργάνωσης που, όπως ήταν φυσικό, διαμορφώθηκε και αναδείχθηκε σε σύντομο χρονικό διάστημα για να καλύψει την οργανωτική έκρηξη της ΕΠΟΝ. Λίγο πριν και κατά την Άπελευθέρωση, σημαντικός είναι ο αριθμός των στελεχών που χαρακτηρίζονται από την ίδια την ΕΠΟΝ ως «ἐπαγγελματικά» ή με ἄλλη διατύπωση «στελέχη που δουλεύουν ολοκληρωτικά στον αγώνα». Ο αριθμός τους κατά πάσα πιθανότητα αντιστοιχεί στην ταχύτατη ανάπτυξη και στο μέγεθος της ΕΠΟΝ την εποχή αυτή. Έτσι, για παράδειγμα, στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, τον Οκτώβριο του 1944, καταμετρούνται συνολικά 123 επαγγελματικά στελέχη, όταν τα μέλη της ΕΠΟΝ ήταν 43.069 (έγγραφο 2). Επομένως, σε σύντομο χρονικό διάστημα, σχηματίστηκε και διαμορφώθηκε ένα σώμα ανθρώπων που, εκτός από την πολιτική και ιδεολογική ένταξη, διατηρούσε και κάποιας μορφής επαγγελματική σχέση με την οργάνωση. Το σώμα αυτό ήταν απαραίτητο ίσως για την τότε φάση ανάπτυξης της ΕΠΟΝ, παράλληλα όμως πιθανόν είχε επιπτώσεις στον τρόπο λειτουργίας της, ιδιαίτερα στα μεταγενέστερα χρόνια, όταν πλέον είχε μειωθεί και ο δυναμισμός των χρόνων της Αντίστασης.

Η ένταξη και δράση των γυναικών στις γραμμές της ΕΠΟΝ, που περιγράφεται παραστατικά από πολλούς αγωνιστές και αγωνίστριες στις αναμνήσεις τους, επιβεβαιώνεται από τα αριθμητικά στοιχεία που περιλαμβάνουν οι οργανωτικές καταστάσεις. Η παρουσία των κοριτσιών της υπαίθρου ήταν μεγάλη

καί μαζική. Στίς περιοχές Άνατολικής Μακεδονίας καί Θράκης, γιά παράδειγμα, οί γυναίκες αντιπροσώπευαν τόν Οκτώβριο του 1944 τό 49,5% τών μελών τής ΕΠΟΝ (έγγραφο 2) καί στήν Κεντρική καί Δυτική Μακεδονία τό Δεκέμβριο τής ίδια χρονιάς τό 49,7% (έγγραφο 3). Η ένταξη μάλιστα τών γυναικών σέ ένιαίες οργανώσεις άγοριών-κοριτσιών, ύπήρξε γεγονός μέ καταλυτικές επιπτώσεις στή νοοτροπία τών κατοίκων τής έλληνικής έπαρχίας καί ιδίως τών άπομονωμένων όρεινών χωριών της.

Άξιοσημείωτη είναι επίσης ή παρουσία τών γυναικών μεταξύ τών μεσαίων καί κατώτερων στελεχών τής ΕΠΟΝ. Τό Δεκέμβριο του 1944, γιά παράδειγμα, στή Μακεδονία οί νέες άποτελούσαν τό 16,7% τών στελεχών τών Έπαρχιακών καί τό 17,7% τών Τμηματικών Συμβουλίων τής ΕΠΟΝ (έγγραφο 2). Η συμμετοχή τών γυναικών μειώνεται κάθετα, βέβαια, όσο άνέρχεται κανείς στά σκαλιά τής ιεραρχίας καί περιορίζεται άκόμη περισσότερο στά επαγγελματικά στελέχη (έγγραφο 3). Επίσης σημαντική ήταν -όπως άλλωστε καιρία ήταν καί ή συνολική συμμετοχή τών έπονιτών στά ένοπλα τμήματα αντίστασης- ή παρουσία τών γυναικών στίς δυνάμεις του ΕΛΑΣ καί του έφεδρικού ΕΛΑΣ. Βλέπουμε έτσι ότι στίς έπαρχίες τής Δυτικής Μακεδονίας στό πρώτο εξάμηνο του 1944 οί γυναίκες αντιπροσώπευαν τό 1/3 μέ 1/2 τών δυνάμεων του τελευταίου (έγγραφο 1).

Πληροφορίες όπως αυτές πού ένδεικτικά επισημάνθηκαν παραπάνω άναδεικνύονται από πλήθος τεκμηρίων του Άρχείου του ΚΣ τής ΕΠΟΝ. Δυστυχώς όμως ή ΕΠΟΝ, παρά τήν πλούσια δράση της καί παρότι έχει αφήσει άνεξίτηλα τά ίχνη της στίς συνειδήσεις καί τίς καρδιές όσων πέρασαν από τίς γραμμές της, δέν έχει κερδίσει μέχρι σήμερα τό ενδιαφέρον τής ιστορικής έρευνας, στό βαθμό τουλάχιστον πού τής άναλογεί. Έτσι γιά παράδειγμα δέν έχουν έρμηνευτεί μέ πληρότητα οί λόγοι, οί όροι καί οί συνθήκες πού όδήγησαν στή θελλώδη εξάπλωση τής ΕΠΟΝ μέσα σέ 18 μήνες, όπως επίσης καί τήν ταχεία μεταγενέστερη σύμπτυξή της. Δέν έχουν επίσης επιχειρηθεί οί αναγκαίες διασυνδέσεις μέ παράγοντες πού σχετίζονται μέ τήν συγκρότηση τής έλληνικής έπαρχίας κατά τό Μεσοπόλεμο, τήν πληθυσμιακή εικόνα τής ύπαιθρου, τό πλέγμα τών οικονομικών δραστηριοτήτων του άστικού καί άγροτικού χώρου, τίς συλλογικές νοοτροπίες καί κοινωνικές διαθεσιμότητες τής έποχής. Ο έμπλουτισμός τής έρευνας μέ άναξιοποίητο τεκμηριωτικό υλικό πού παρήχθη από τίς άντιστασιακές οργανώσεις, ό όποϊός τά τελευταία χρόνια άρχισε νά πραγματοποιείται μέ συστηματικότερο τρόπο, καί ή άρση τών δυσκολιών πού χαρακτηρίζαν επί χρόνια τήν πρόσβαση στό σχετικό άρχειακό υλικό, άς έλπισουμε ότι θά διευρύνει τή θεματολογία καί θά τονώσει τίς σχετικές μέ τά άντικείμενα αυτά μελέτες.

Δημήτρης Δημητρόπουλος

